

Ο ΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

ΤΗΣ ΕΘΝ. ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗΣ ΜΑΣ

(ΕΙΝΑΙ ΓΝΗΣΙΟΣ Ή ΟΧΙ;)

Στὴ στενὴ σάλα τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης μας, ὅπου εἶναι μαζεμένα τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων ζωγράφων, βλέπουμε καὶ δυὸ ἔργα ποὺ παρουσιάζονται ὡς ἔργα τοῦ Γκρέκο, τὸ «Σταυρωμένο» καὶ τὸ «Χριστὸ μὲ τὸ Σταυρὸ». Ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος Κρήσι, ὅσο κι' ἂν δὲν ἐργάστηκε στὴν Ἑλλάδα, ἦτανε γεννημένος Ἕλληνας κ' ἔτσι πιστεύτηκε πὼς ἡ θέση του ἦτανε κεῖ μέσα, ἀνάμεσα σὲ παραγωγή ποὺ δὲν τοῦ εἶναι καθόλου γνώριμη, ἀντίκρου στὴν τρομερὴ γαλάζια κεφάλαι τοῦ κ. Κ. Παρθένου καὶ πλαῖσι τὰ ἀπαλὰ χάρδια τοῦ πινέλου τοῦ Γκίζη καὶ στὶς μινιατοῦρες τοῦ Ράλλη.

Ἡ πρώτη σκέψη ποὺ γεννιέται στὸν ἐπισκέπτη μόλις βλέπει τὰ δυὸ ἔργα αὐτὰ μέσα στὴ στενὴ σάλα εἶναι: πὼς ἡ διεύθυνση τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης ἀποφάσισε νὰ ξοδέψῃ τόσα λεφτὰ (ἀπάνω ἀπὸ δυὸ ἑκατομμύρια δραχμές!) γιὰ τοὺς δυὸ Γκρέκο, τὴ στιγμὴ ποὺ δὲν ξοδεύονται λίγες δεκάδες χιλιάδες δραχμές γιὰ νὰ συμπληρωθοῦνε τὰ κενὰ τῆς Πινακοθήκης σχετικὰ μὲ τὴν ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ. Δὲν μπορούμε βέβαια νὰμποῦμε στὴ σκέψη τῶν κ. κ. Ὑπουργῶν τῆς Παιδείας καὶ τοῦ κ. Καθηγητῆ τῆς Αἰσθητικῆς, ποὺ εἶναι καὶ Διευθυντῆς τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης, ὥστόσο εἶναι γεγονὸς πὼς ἐπληρώθηκαν, σὲ στιγμὲς ἀδικολόγητης τσιγκουνιάς, ἀπάνω ἀπὸ ἓνα ἑκατομμύριο δραχμές στὸν ἔμπορο καλλιτεχνικῶν ἔργων κ. Κασσίρερ γιὰ τὸ «Σταυρωμένο» καὶ 2.500 ἀγγλικὲς λίρες

(δηλ. 937.500 δραχμές) σ' ἓνα γερμανὸ ζωγράφο γιὰ τὸ «Χριστὸ μὲ τὸ Σταυρὸ». Τόσα λεφτὰ βέβαια ἦτανε πολὺ βαρὺ νὰ τὰ δώσῃ ἡ Ἐθν. Πινακοθήκη μας, ποὺ τῆς λείπουν τόσα ἄλλα, μὰ μπορεῖ ν' ἀξίσει νὰ τὰ δώσουν ἄλλες ξένες Πινακοθήκες γιὰ νὰ πάρουν τοὺς δυὸ Γκρέκο, γιὰτὶ ἡ φήμη τοῦ ἀληθινὰ θαυμαστοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ ἔχει σήμερα καὶ μεγάλην ἐμπορικὴν ἀξία. Μὰ τὸ χειρότερο εἶναι πὼς οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες μας κι' ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μποροῦν νὰ ξέρουν ἀπὸ τέτοια ἔρριξαν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τὴν ὑποψία πὼς τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν εἶναι γνήσια τοῦ Γκρέκο, μὰ ἀντίγραφα ἢ μιμήσεις. Οἱ πιὸ πολλὲς τέτοιες ὑποψίες ὑπάρχουν γιὰ τὸ «Σταυρωμένο». Κι' ἀφίνοντας τὴν ὥρα τὸ «Χριστὸ μὲ τὸ Σταυρὸ» θὰ ἐξετάσουμε σύντομα μερικὰ πρᾶγματα γύρω στὸ «Σταυρωμένο», ἀφοῦ τόσο εὐγενικὰ ἡ «Πρωτοπορία» δέχτηκε νὰ φιλοξενήσῃ τοὺς σύντομους αὐτοὺς τεχνοκριτικὸς στοχασμούς μου, ὥστε νὰ δοθῇ ἀφορμὴ νὰ συζητηθῇ γιὰ πρώτη φορὰ στὴ δημοσιότητα τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ καλλιτεχνικὸ καὶ κρατικὸ μαζὶ ζήτημα.

* *

Γιὰ ν' ἀγοραστῇ τὸ ἔργο αὐτὸ μαθαίνω πὼς ὁ Διευθυντῆς τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης κ. Ζ. Παπαντωνίου ἐστηρίχτηκε στὰ πιστοποιητικὰ ἑνὸς κριτικοῦ κ' ἑνὸς ἐμπορικοῦ πραγματογνώμονα. Ὅσοι χτυπᾶνε τὴν γνησιότητα τοῦ «Σταυρωμένου» τονίζουν*

πὼς ὁ κριτικὸς ξέρει τὸ γενικὸ τρόπο τῆς ἐργασίας τοῦ Γκρέκο, μὰ βέβαια ἡ δουλειὰ του δὲν εἶναι νὰ μπορῇ νὰ ξεχωρίσῃ ἓνα πρωτότυπο ἀπὸ ἓνα καλὸ ἀντίγραφο. Ὅσο γιὰ τὸν ἄλλον πάλι νομίζουν πὼς οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀνακατεύονται μὲ τὸ ἐμπόριο μποροῦν νὰ κάνουν πάντα ἐμπόριο, χωρὶς ἐξαιρέσεις.

Μὰ καὶ πολλοὶ μέσα στοὺς καλλιτεχνικοὺς καὶ τεχνοκριτικοὺς κύκλους τοῦ Παρισιοῦ ἐκφράζουν τὴν ἰδέα πὼς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γελάστηκε κι' ἀγόρασε ἀντίγραφο καὶ τὸ πλήρωσε γιὰ πρωτότυπο. Μερικοὶ μάλιστα γελᾶνε καὶ μ' ἐμᾶς καὶ ξαναλένε καὶ γιὰ τὸ ταμπλὼ αὐτὸ τὸ «Μπὸν πούρ λ' Ὀριάν»... Ἀκόμα κι' ὁ κ. Δ. Γαλάνης μαθαίνουμε πὼς ὅταν εἶδε τὸ «Σταυρωμένο» τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης μας εἶπε: «Αὐτὸ ἀμέσως φαίνεται πὼς εἶναι ἀντίγραφο».

Ὅλ' αὐτὰ τ' ἀκοῦμε κ' ἐμεῖς, ὅπως κι' ὅλοι οἱ καλλιτεχνικοὶ μας κύκλοι, μὰ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ παραδεχτοῦμε ἀσυζήτητα. Θέλουμε νὰ κάμουμε κάποιες ἄλλες σκέψεις ἀπάνω στὸ ἔργο αὐτὸ γιὰ νὰ βγάλουμε συμπεράσματα γιὰ τὴν γνησιότητά του, ποὺ παίζει σπουδαῖο ρόλο γιὰ τὴν ὑπόληψη τοῦ κρατικοῦ αὐτοῦ ἰδρύματος: τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης μας.

* *

Μέσα στὰ ἔργα τοῦ Γκρέκο, τὰ σκορπισμένα στὰ μουσεῖα καὶ στὶς ἐκκλησιές, στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀμερικὴ, μέσα στὰ ταμπλὼ μὲ τὶς ἀφθονες μορφές, μὲ τὴν κίνησή τους τὴ γιομάτη ψυχικότητα, μέσα στὰ τόσα πρωτότυπα δημιουργήματά του, μήπως τάχα ὑπάρχει κανένα νὰ μοιάζῃ μὲ τὸ «Σταυρωμένο» τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης μας;

Ναὶ ὑπάρχει ἓνα. Εἶναι ὁ «Σταυρωμένος» ποὺ βρίσκεται στὸ Λούβρο τοῦ Παρισιοῦ. Ἀριθμὸς ἐπισήμου καταλόγου 1729.

Τὸ ἔργο ἐκεῖνο διαφέρει ἀπὸ τοῦτο τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης μας πρῶτα στὶς μορφές ποῦναι πλαίϊ στὸ Σταυρό. Αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ φανερὴ διαφορά. Ἐκεῖνο ἔχει ζωγραφισμένους κάτω, στὰ δυὸ πλάγια τοῦ Σταυροῦ, δυὸ εὐγενεῖς ποὺ προσεύχονται, ἐνῶ τοῦτο ἔχει ἀπὸ κάτω τρεῖς μορφές. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἔρχονται σὰ χωριστὰ ἀπὸ

τὸ Σταυρωμένο Χριστὸ καὶ μποροῦνε νὰ παραλλάξουν κάθε φορά. Μὰ ἂς κοιτάξουμε τὸ Χριστό. Στὸ ἔργο τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης μας ὁ Χριστὸς ἔχει γυρμένο κάτω τὸ κεφάλι, ἐγῶ στὸ ἄλλο ἔχει σηκωμένο τὸ κεφάλι ψηλὰ μὲ τὸ βλέμμα του ἴσια πρὸς τὸν οὐρανό. Στὸ ἓνα φαίνεται σὰν νᾶχη πεθάνῃ. Πιὰ ὁ Χριστὸς, ἐνῶ στὸ ἄλλο ζῆ ἀκόμα. Τὰ κορμιὰ ὁμοῦ τῶν δυὸ Χριστῶν ἔχουν πολλὰ ἀναλογίες. Φαίνονται, γιὰ νὰ μιλήσουμε καλλίτερα, σὰν ἀντιγραμμένα μὲ μερικὲς παραλλαγές. Τὰ χέρια εἶναι περίπου ὁμοῖα. Τὸ κορμὶ εἶναι πιὸ ἀσηματιστὸ καὶ νεκρὸ στὸ ἔργο τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης μας καὶ πιὸ ζωντανὸ στὸ ἄλλο τοῦ Λούβρου.

Μὰ ἐκεῖνο ποῦναι σωστὴ ἀντιγραφή, ἀνάποδα ὁμοῦ (δηλαδὴ τὸ δεξιὰ ἀριστερὰ καὶ τὸ ἀριστερὰ δεξιὰ) εἶναι τὰ πόδια. Τὸ δεξιὸ πόδι τοῦ Χριστοῦ τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης μας εἶναι ἀκριβῶς ὁμοῖο στὴ στάση καὶ στὸ λίγισμα μὲ τὸ ἀριστερό, τοῦ Χριστοῦ τοῦ Λούβρου καὶ τὸ ἀριστερό, ποὺ βρίσκεται ἀπὸ κάτω ἀπὸ τ' ἄλλο, μοιάζει μὲ τὸ δεξιὸ τοῦ Λούβρου. Ἀφοῦ προσέξῃ κανεὶς αὐτὰ, βλέπει πὼς καὶ τὸ κορμὶ ἀκολουθεῖ τὴν ὁμοῖα κλίση, δηλαδὴ καὶ στὰ δυὸ ἔργα τὸ κορμὶ γέρνει πρὸς τὸ λιγισμένο πόδι.

Γενικὰ ὅλο τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἔξω ἀπὸ τὸ κεφάλι, φαίνεται σὰν γυρισμένο τὸ δεξιὸ μέρος ἀριστερὰ καὶ τὸ ἀριστερὸ δεξιὰ κι' ἀντιγραμμένο ἔπειτα μὲ προσοχή.

* *

Μπορεῖ κανένας τώρα νὰ πεταχτῇ καὶ νὰ μοῦ πῇ:

—Καὶ τί βγαίνει μ' αὐτό; Δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα ἓνας ζωγράφος νὰ κάμῃ δυὸ ἔργα ποὺ νὰ μοιάζουν; Δὲν μπορεῖ νὰ φκιάσῃ παραλλαγές ἐνὸς ἔργου του; Ἡ καὶ νὰ τ' ἀντιγράψῃ, ἂν τοῦ γουστάρῃ, ἀνάποδα;

Ἀπαντῶ: βέβαια ἔχει ὅλα τὰ δικαιώματα. Μὰ μιὰ τέτοια ἐρώτηση δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κάμῃ κανένας ὅταν ἔχει μιὰ ἰδέα τοῦ Γκρέκο καὶ τῆς ἐργασίας του.

Μέσα στὸ τεράστιο ἔργο του, μέσα στοὺς δικούς του ἀπέραντους κόσμους, μέσα στὶς τολμηρότατες συνθέσεις του, μέσα στὴν ἀπειρία τῶν προσώπων του, μέσα στὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων μὲ τὰ στενόμακρα



ΓΚΡΕΚΟ (;) : Ο ΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΣ
(Βρίσκεται στην Έθν. Πινακοθήκη της Αθήνας).



ΓΚΡΕΚΟ : Ο ΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΣ
(Βρίσκεται στο Λouvre του Παρισιού).

σώματα, με τις εξαυλωμένες μορφές, με τις σκεπτόμενες κορμοστασιές, μέσα σ' όλην αυτή τη δημιουργία δέν απαντιέται ούτε μια φορά αυτό που αντικρίζουμε τώρα στην περίπτωση αυτή. Πουθενά δυο μορφές του δέν είναι όμοιες. Πουθενά δυο κορμιά δέν είναι τόσο πιστά αντιγραμμένα τὸ ένα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Δέν υπάρχουν ἄλλα δυο ἔργα του πού νά μοιάζουν ἔτσι μεταξύ τους.

Ἦταν τόσο ἐλεύθερο πνεῦμα ὁ Γκρέκο κ' εἶχε τέτοια τόλμη μαζί και περηφάνεια, πού ποτέ δέν θά καθόντανε ν' αντιγράψη ἕνα «Σταυρωμένο» του γιά νά παρουσιάση ἄλλον ἕνα.

Αὐτός ν' αντιγράψη τὸν ἑαυτό του ; Αὐτός νά τὸ καταδεχτῆ ;

Αὐτός ; Αὐτός πού ὅ,τι ἔκανε εἶχε τὴν ἀξίωση νά σκύψουν ὅλοι και νά τὸ σεβαστοῦν ; Αὐτός πού ὅταν οἱ ἐπίτροποι τῆς Μητρόπολης τοῦ Τολέντο τοῦ παράγγειλαν

μιὰν εἰκόνα κ' ἔπειτα τοῦπαν πὼς δέν τοὺς ἄρεσε και πὼς ἔπρεπε νά σβύση τρία πρόσωπα, χωρίς νά λογαριάση πὼς τοὺς εἶχε ἀνάγκη γιατί ἦταν ἀκόμα ἄγνωστος ἐκεῖ, θύμωσε, τοὺς τὰ πέταξε στὰ μούτρα κ' ἔφυγε γιά τὴν Ἰλέσκα ; Αὐτός πού ἔσπασε στὸ ξύλο μέχρι λιποθυμίας τὸ μαθητὴ του Τριστάν γιατί ἤθελε νά φτηνοδουλέψη ; Αὐτός θᾶφκιανε και θά πουλοῦσε ἀντίγραφα ;

Ποτέ !

*
*

Λένε πολλὰ διάφοροι καλλιτέχνες γιά τὸ «Σταυρωμένο» τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης. Λένε μερικοὶ πὼς κ' ἡ πινελιά αὐτοῦ τοῦ ταμπλὸ δέν μοιάζει με τὴν πινελιά τοῦ Γκρέκο και πὼς ἂν τὸ ἔργο αὐτὸ δέν εἶναι ἀντίγραφο, εἶναι πάντα διορθωμένο ἀπὸ πάνω ἀπὸ ξένο χέρι. Ἄλλοι βρίσκουν

ἀκόμα πὼς κ' ἢ δεξιὰ ἀπὸ τὸ Σταυρὸ μορφὴ εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ ἄλλο ἔργο τοῦ Γκρέκο.

Τέλος πάντων λένε ἓνα σωρὸ σκέψεις ποὺ παρουσιάζουν πὼς τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι πλαστό.

Αὐτὰ ὅλα ὅμως δὲν μπορούμε νὰ τὰ θεωρήσωμε ἀποδείξεις. Μονάχα ἐνδείξεις. Πιὸ ἰσχυρὸ μᾶς φαίνεται αὐτὸ ποὺ παρατηρήσαμε παραπάνω σχετικὰ μὲ τὴν ὁμοιότητα τῶν δύο «Σταυρωμένων».

Δὲν εἶναι σωστὸ βέβαια νὰ καταδικάσουμε ἀπὸ τώρα τὸν κ. Διευθυντὴ τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης. Μὰ νομίζω πὼς πρέ-

πει τὸ ζήτημα νὰ συζητηθῆ πιὸ φανερὰ καὶ μὲ ὅλες τοῦ τις λεπτομέρειες. Οὔτε οἱ καλλιτέχνες μας, οἱ φιλότεχνοί μας κ' οἱ γνῶστες μας, μὰ οὔτε καὶ τὸ Ἑπουργεῖο τῆς Παιδείας κ' ἢ Διεύθυνση τῆς Πινακοθήκης πρέπει νὰ φοβηθοῦν τὸ φῶς. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν κι' ἄλλα στοιχεῖα ἱστορικὰ ἢ αἰσθητικὰ, ποὺ νὰ μπορούν νὰ ξεκαθαρίσουν τὸ ζήτημα καὶ νὰ λάμψη ἡ ἀλήθεια. Αὐτὴ τὴ στιγμή ὅμως ὁ «Σταυρωμένος» τοῦ Γκρέκο τῆς Ἑθν. Πινακοθήκης, ἂν δὲν εἶναι πλαστός, εἶναι ὅμως **πολὺ ὑποπτος**.